

DZIAŁALNOŚĆ ZACHODNIEGO ARCHIWUM FONOGRAFICZNEGO W POZNANIU

MARIAN SOBIESKI

Zachodnie Archiwum Fonograficzne założone zostało w Poznaniu w lipcu 1945 r. jako instytucja prywatna, subwencjonowana przez Ministerstwo Kultury i Sztuki.

Twórcami jego byli: podpisany i mgr. T. Wrotkowski. Ob. Wrotkowski posiadał aparaturę do nagrywań, ja zaś kwalifikacje naukowe i praktykę w dziedzinie folkloru muzycznego, nabytą przed wojną w Regionalnym Archiwum Fonograficznym Uniwersytetu Poznańskiego, którego byłem st. asystentem. Warunki stworzenia i rozwoju naszej instytucji nie były pomyślne, zważywszy, że było to w dwa miesiące po skończeniu wojny. Subwencje napływały w skromnym wymiarze i nieregularnie.

Nie uzyskaliśmy też jednorazowej większej dotacji na zakup potrzebnych aparatów i urządzeń jak również nie otrzymaliśmy obiecane go środka lokomocji. Z miesięcznych subwencji nabywaliśmy przeto częściami najpotrzebniejszy sprzęt. Troska o tani zakup, poszukiwania części aparatów, korygowanie i składanie całości pochłonęły większą ilość naszej energii i czasu, dając w wyniku niejednorodny komplet aparatów. Mimo tych trudności zaopatrzyliśmy Archiwum w następujący sprzęt techniczny: wzmacniacz 4-lampowy 8 Watt na prąd zmienny, wzmacniacz 5-lampowy 15 Watt „Telefunken” na prąd zmienny, mikrofon kondensatorowy butelkowy „Telefunken” wraz z przystawką dwulampową, mikrofon węglowy „Dralowid” typ DR1, aparat do nagrywania na prąd zmienny o prostej, pałkowej konstrukcji, adapter elektryczny skrzynkowy, 2 głośniki, 2 małe wzmacniacze do odgrywania, 2 skrzynie akumulatorów żel. nikiel. po 12 Volt, 500 sztuk płyt do nagrywania oraz prądnicę polową przenośną na 220 Volt z napędem benzynowym DKW.

Prócz tego zakupiliśmy z przydziału najkonieczniejsze umeblowanie.

W stosunku do dawnego sposobu nagrywania pieśni małym, ręcznym fonografem wałkowym Edisona, gdzie naśpiewywano bezpośrednio przez tubę akustyczną — obecna metoda elektroakustyczna nagrywania na płyty była o wiele doskonalsza, wymagała jednak wożenia ze sobą aparatów. Nie można ich przenosić w ręku, bo są za ciężkie, ani też przewozić na wózkach chłop-

skich, gdyż są zbyt wrażliwe na wstrząsy. Dlatego też konieczny nam był środek lokomocji w postaci samochodu, w związku z czym zakupiliśmy wymienioną przenośną prądnicę polową. Okazało się bowiem w pracy terenowej, że przede wszystkim nie w każdej wsi jest prąd zmienny potrzebny dla naszych aparatów, powtóre — jeżeli już jest — to wykazuje on zbyt wielkie wahania, by mógł być używany do nagrań, nie mówiąc o tym, że na wsi prąd bywa tylko w pewnych godzinach. Prądnica umieszczona na samochodzie, uniezależniałaby nas od prądu sieciowego. Wszystkie te braki wyszły na jaw w czasie naszych wyjazdów terenowych, które przy wielkim nakładzie wysiłków z naszej strony, dawały zdjęcia wadliwe, niedość czyste, tym więcej, że pracę utrudniały niezablokowane motorki, działające wokół przy młóckarniach, siewczarniach itp. Wobec takich warunków zmuszeni zostaliśmy do przeprowadzania nagrań na miejscu, w lokalu Archiwum i tym samym do sprowadzania do Poznania wykonawców. Było to z korzyścią dla technicznej jakości zdjęć, natomiast z wielką szkodą dla ich ilości, ponieważ wykonawcy wzbraniają się przyjeżdżać do miasta. Ujemne również znaczenie ma fakt, że wykonawcy ci czują się skrępowani i onieśmieleni w nieznanym sobie środowisku, tracą swobodę i możliwość wyżycia się muzycznego tak im właściwego w ich własnym środowisku.

Mimo tych trudności, do chwili przekazania swych zbiorów Państwu, ZAF wykazać się może dorobkiem 471 fonogramów na 77 płytach, z tego 245 fonogramów wokalnych i 226 instrumentalnych. Fonogramy te pochodzą z następujących terenów: Wielkopolska — pow. Grodzisk: 3 instrumentalne; pow. Gostyń: 2 wokalne i 6 instrumentalnych; pow. Jarocin: 32 wokalne i 60 instrumentalnych; pow. Kościan: 8 instrumentalnych; pow. Leszno: 14 wokalnych i 7 instrumentalnych; pow. Międzychód: 19 instrumentalnych; pow. Nowy Tomyśl: 105 wokalnych i 38 instrumentalnych; pow. Ostrów: 7 wokalnych i 14 instrumentalnych; pow. Poznań: 5 wokalnych i 19 instrumentalnych; pow. Szamotuły: 12 wokalnych i 27 instrumentalnych; pow. Wolsztyn: 10 wokalnych oraz 23 instrumentalnych.

Pomorze — pow. Hel: 2 wokalne; pow. Kartuszy: 3 wokalne; pow. Morski: 6 wokalnych; pow. Puck: 1 wokalny; pow. Słupsk: 2 wokalne; pow. Wejherowo: 34 wokalne i 2 instrumentalne.

Wojew. warszawskie — pow. Skierniewice: 8 wokalnych.

Wojew. lubelskie — pow. Lubartów: 2 wokalne.

Na fonogramy wokalne składają się przede wszystkim śpiew solowy żeński, w niewielu przypadkach śpiew solowy męski i parokrotnie śpiew jednogłosowy grupy młodzieży żeńskiej lub mieszanej, wreszcie śpiew z towarzyszeniem instrumentu. I tak:

	Śpiew żeński	Śpiew męski	Jednogłosowy zespół miesz.	Jednogłosowy zespół żeński	Jednogłosowy zespół męski	Śpiew z towarzyszeniem instrumentu
WIELKOPOLSKA						
Pow. Gostyń	—	—	2	—	—	—
„ Jarocin	26	6	—	—	—	—
„ Kościan	—	—	—	—	—	—
„ Leszno	14	—	—	—	—	—
„ Międzybóž	—	—	—	—	—	—
„ Nowy Tomyśl	98	7	—	—	—	—
„ Ostrów	—	7	—	—	—	—
„ Poznań	5	—	—	—	—	—
„ Szamotuły	8	—	—	—	4	—
„ Wolsztyn	—	1	9	—	—	—
P O M O R Z E						
Pow. Hel	2	—	—	—	—	—
„ Kartuszy	1	2	—	—	—	—
„ Morski	5	1	—	—	—	—
„ Puck	—	1	—	—	—	—
„ Słupsk	—	2	—	—	—	—
„ Wejherowo	23	2	2	4	—	3
WOJ. WARSZAWSKIE						
Pow. Skierniewice	8	—	—	—	—	—
WOJ. LUBELSKIE						
Pow. Lubartów	2	—	—	—	—	—

Natomiast fonogramy instrumentalne rekrutują się niemal w całości z terenu Wielkopolski i przedstawiają nam zespół dudów i skrzypiec — 78 fonogramów, dudy same — 60 fonogramów, zespół: koziół, skrzypce, klarnet, trąbka — 51 fonogramów oraz instrumenty te pojedynczo występujące, wreszcie 1 akordeon.

W ujęciu powiatowym wygląda to następująco:

	Dudy, skrzypce	Dudy	Koziół, skrzypce klarnet (trąbka)	Skrzypce	Koziół, skrzypce	Koziół	Klarnet	Akordeon
WIELKOPOLSKA								
Pow. Gostyń	3	—	—	—	—	—	—	—
„ Jarocin	46	2	—	12	—	—	—	—
„ Kościan	8	—	—	—	—	—	—	—
„ Leszno	3	4	—	—	—	—	—	—
„ Międzybóž	—	—	19	—	—	—	—	—
„ Nowy Tomyśl	10	—	26	—	—	—	—	—
„ Ostrów	—	14	—	—	—	—	—	—
„ Poznań	—	19	—	—	—	—	—	—
„ Szamotuły	—	27	—	—	—	—	—	—
„ Wolsztyn	2	—	6	1	7	6	—	1

Z Pomorza mamy jedynie 2 fonogramy instrumentalne (harmonia ręczna). Fonogramów instrumentalnych z wojew. warszawskiego i lubelskiego nie posiadamy.

Następna tablica wykazuje, że największą ilość fonogramów stanowią pieśni zalotne, następnie tańce ludowe, dalej pieśni weselne a w skromniejszych ilościach dalsze formy.

	Zalotne	Tańce	Weselne	Żniwne	Kościelne	Kolendy	Ballady	Okolicznościowe	Skale instrumentalne
WIELKOPOLSKA									
Pow. Gostyń	1	2	—	—	—	—	—	—	—
„ Jarocin	—	5	—	1	—	—	—	—	—
„ Kościan	45	40	7	—	—	—	—	—	—
„ Leszno	14	4	4	—	—	—	—	—	—
„ Międzybóž	5	12	1	1	—	—	—	—	1
„ Nowy Tomyśl	120	11	11	—	—	—	—	—	1
„ Ostrów	10	5	4	—	1	—	1	—	—
„ Poznań	5	14	5	—	—	—	—	—	—
„ Szamotuły	20	15	2	1	1	—	—	—	—
„ Wolsztyn	15	17	—	—	—	—	—	—	1
P O M O R Z E									
Pow. Hel	—	2	—	—	—	—	—	—	—
„ Kartuszy	1	—	1	—	—	—	—	1	—
„ Morski	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ Słupsk	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ Wejherowo	28	5	1	1	—	1	—	—	—
WOJ. WARSZAWSKIE									
Pow. Skierniewice	8	—	—	—	—	—	—	—	—
WOJ. LUBELSKIE									
Pow. Lubartów	2	—	—	—	—	—	—	—	—

Zatem z Wielkopolski posiadamy 235 pieśni zalotnych, 130 tańców, 35 pieśni weselnych, 3 żniwne, 2 kościelne, 1 ballada, 2 okolicznościowe i 3 skale instrumentalne. Z Pomorza zaś: 36 zalotnych, 7 tańców, 2 weselne, 1 żniwna, 2 kolendy i 2 okolicznościowe. Z Warszawskiego — 8 zalotnych i z Lubelskiego 2 zalotne.

Ogólna ilość nagranych przez ZAF tańców ludowych z terenu Wielkopolski wynosi 130. Spotykamy tu przede wszystkim wiwaty jako taniec najbardziej charakterystyczny dla Wielkopolski, następnie zaś oberek, walcerek oraz tańce korowodowe.

W szczególności nagrano: Wiwatów: 51, Oberków: 34, Polek: 14, Walcerków: 11, Równych: 6, Przodków: 4, Chodzonych: 4, Polonezów: 1, Szoczów: 1, Ceglarzy: 1, Mieltarzy: 1, Trojaków śl.: 1, Służb do czeпа: 1.

Z terenu Pomorza posiada ZAF siedem tańców Kaszubskich: Szewców kaszubskich: 2, Trojaków kaszubskich: 1, Kosesów: 1, Kozyder: 3.

Jeśli chodzi o wykonawców — to rekrutowali się oni przeważnie z ludzi starszych, między 60—80 rokiem życia. Dotyczy to szczególnie instrumentalistów: koźlarzy, dudziarzy i skrzypków. Z nagranych koźlarzy najstarszy ma lat 69, najmłodszy 28; dudziarz najstarszy ma lat 78, najmłodszy 56; skrzypek najstarszy 72, najmłodszy 37; ze śpiewaczek najstarsza 79 lat, najmłodsza 12. Nagrano

również 3 zespoły wokalne jednogłosowe w wieku do lat 20. Nadmienić wypada, że starszych wykonawców jest jeszcze sporo po wsiach. Są oni dla nas chwilowo nieosiągalni, ponieważ do Poznania przyjechać nie chcą, a my bez środka lokomocji dotrzeć do nich nie możemy. Znamienny jest również fakt, że na skutek akcji prowadzonej przez ZAF wzbudza się wśród młodzieży zainteresowanie pieśnią i instrumentami ludowymi.

Brak odpowiedniej aparatury do odgrywania (któraby nie niszczyła nagrań) jako też brak specjalnych igieł do odgrywania stał się przyczyną, że dokonano jedynie 22 transkrypcji z płyt. Z naszych osobistych (moich i żony) przedwojennych zapisków pieśni (w znikomej części zachowanych po wojnie) dołączyliśmy do zbiorów ZAF — 34 melodie dotychczas nigdzie nie publikowane.

Dalszym dorobkiem naukowym ZAFu jest: 1) katalog koźlarzy i dudziarzy wielkopolskich według powiatów i według spisu imiennego. Katalog ten jest podstawą do stwierdzenia jakie wyłomy w dudziarstwie wielkopolskim poczyniła ostatnia wojna; 2) Katalog tańców wielkopolskich z melodiami i opisem choreograficznym. Praca nad tymi katalogami trwa nadal. W celach popularyzacyjnych materiał fonograficzny ZAFu wykorzystany został do trzech audycji radiowych na falę ogólnopolską (w opracowaniu mgr. J. i M. Sobieskich).

W chwili obecnej ZAF przestało istnieć. W oparciu o dorobek ZAFu Państwo przejęło akcję zbierania polskiej muzyki ludowej, stwarzając w Poznaniu Sekcję Muzyczną Państwowego Instytutu Badania Sztuki Ludowej przy Ministerstwie Kultury i Sztuki.

BADANIA NAD SZTUKĄ LUDOWĄ NA KURPIACH W PUSZCZY BIAŁEJ

MARIA ZYWIRSKA

Prowadzone w latach międzywojennych badania nad sztuką ludową Puszczy Białej, Kurpiowskiej, wznowiłam miesięczną wędrowną w czasie ubiegłego lata. Interesowały mnie głównie trzy jej przejawy: rzeźba w drzewie, stosowana do zdobienia chaty, tkanina i haft.

Na skutek działań wojennych Puszcza ucierpiała wiele, głównie w części północno-wschodniej, tak, że niektóre wsie spłonęły dwukrotnie, jeśli nie całkowicie to w znacznej części w 1939 roku i 1944 (Trzcianka, Poręba). Jednak szczęśliwie uratowały się najcenniejsze jej rezerwaty — wsie ukryte w głębi lasów, jak Porządzie, Rząśnik, Dąbrowa, Wielątki, Osuchowa. Uratowawszy się przed całkowitym spalaniem, nie uchroniły się jednak przed częściowym zniszczeniem, zwłaszcza wewnątrz, gdyż w czasie akcji wojennej ludność zmuszona była opuszczać masowo swoje zagrody — nieraz kilkakrotnie.

Pomimo to udało mi się jeszcze znaleźć wiele materiału, jeśli chodzi o haft, który już w obecnym ubiorze kobiecym niema zastosowania, tkaninę dawną i współczesną (tę zbierała delegatka Instytutu Badania Sztuki Ludowej w północno-wschodniej części Puszczy), wreszcie — zanotować i sfotografować zdobienia chaty.

Zdobyte materiały uzupełniły na tyle zbiory, poczynione w dawnych latach, że pozwoliła już przystąpić do zanalizowania i opracowania tych dziedzin twórczości ludowej Puszczy. Na razie da się bezsprzecznie stwierdzić, że — o ile współczesne tkactwo idzie po linii całkowitego naśladownictwa wzorów fabrycznych (jedynie fartuchy zachowały dawny układ barwny), to zdobienie rzeźbą drzewną nowych chat trzyma się w dużej mierze dawnych, tradycyjnych elementów zdobniczych.

CENA EGZEMPLARZA ZŁ. 150.- (PODWOJNEGO ZŁ. 300.-) WARUNKI PRENUMERATY : MIESIĘCZNIE
Z PRZESYŁKĄ POCZTOWĄ ZŁ. 100.- WPLĄTY NA KONTO P. K. O. Nr 1-6939 POLSKA SZTUKA LUDOWA
1. 2.000

B-47188

056

R. 2 / 1948 m. 1

PAŃSTWOWY
INSTYTUT
BADANIA
SZTUKI
LUDOWEJ